

(باس 1 - بەتتە)

وسدان كەيىن نازاردى “مادەنىيەتنى جالغاستىرۇغا، دا- مەنئۇغا” شوغرلاندىرغان ئىبر رەتكى اڭگىمە ۋماجلىسى اشلىدى.
باس شۇجى شي جىنيىڭ “ ۇلاپىللىق، جاسامپاز- دىق، ئىبر تۇتاشىق، سېسىسىدىلىق، بەيىتىشلىك” ارقىلى جۇڭخۇا وركەنيەتنىڭ كورنەكنى ەرەكشەلىگىن نىقشامدى شەشپ ۋئۇسىندىرىپ، “ەكنى ۇشتاستىرۇدىڭ” كەلەلى ۋما- نىن ەكجەي- نەگجەيلى بايانداپ، جۇرت جۇرەگىن جەلىپ- دىرەتنى ۇندەۋ تاستادى
ـــــــ

“مادەنىيەت سەنىمىن بەكەمدەپ، بورىش ارقالاپ، قا-ي راتتانا ئىس تىندىرىپ، ئىيزدىڭ وسى داۋىرگە ئتان چانغا مادەنىيەتنى بىرگە قۇلىشنا جاراتىپ، جۇڭخۇا ۇلىتىنىڭ وسى زامانى وركەنيەتنى كوركەيتىۋىمىز كەرەك” .

مادەنىيەتنى جالغاستىرۇ، دامئۇ ارخەولوگىيا سىتەرىمەن تەبىز بايالىنسىتى، جۇڭگو قوعامدىق ەلىمدار اكادەمىياسى ار- خەولوگىيا زەرتتەۋ ورنىنىڭ باشىى چىن شىجىيانىڭ كوز ار- دىنا 3 جىلدىڭ دىندىناى ئىبر كورنىس كەشەگىدەي ەلەس- تەيدى.

2020 - جىلى 9 - ايدىڭ 22 - كۈنى باس شۇجى شي جىنيىڭ وقۇ - اعارتۇ، مادەنىيەت - دەنسۇلۇق ساقتاۋ، دەنە تاربيە سالاسىنىڭ ماماندارى، ۇلكىلەرى اڭگىمە ۋما- جىلىسنى باشقارپ اشقاندا ۋماجىلىس الاغى جالىندى دا دۇماندى بەينەگە شوەيدى.

چىن شىجىسان باس شۇجىگە ەلىمىزدىڭ ارخەولوگىيا سس- تەرنىنىڭ داۋم جاعدابىن تانىستىردى.

“مەن دە سول جىلدارى ارخەولوگىيا ۇيرەنبەكشى بولغان دەم، كەيىن كەلە ۇيرەنە ەلادىم”، چىن شىجىساننىڭ تانىستىرۇۋىن تىغداغانان كەيىن، باس شۇجى نىقلاستى تۇردە بىلای دەدى: “ارخەولوگىيا بارجى مەول جۇسسالانىن جۇمىسى، بۇرىندارى افاشا جوق بولاتىن، قازىر ۇسىنىلىدى اىرتىرىپ، ارخەولوگىيا قىزمەتن جاقسى ستەۋ كەرەك. جۇڭخۇا وركەنيەتنىڭ توركىىن زەرتتەۋ وتە ماڭىزدى، ۇزدىكىسى شىكەرەلىي ستەۋ كەرەك” .

6 كۇنەن كەيىن 19 - كەزەكتى ورتالىق كومىتەت ساياسى بىۇروسى ەلىمىز ارخەولوگىياسىنداى ەڭ جاڭا بايقاۋ- لار جانە ونىڭ ۇمانى تاقىرىبىىندا 23 - رەتكى تويتىق ۇيرەنۇ وتكىزدى، ۋئۇسىندىرۇشى ساناتىنداى چىن شىجىسان ۋماج- لىس الاڭىندا باس شۇجىدىڭ تەرەڭ تولعانىسنى ەت قۇلاە- مەن ەستىيىن ورايغا تاغى يە بولدى
ـــــــ

“تارىختى تائۇ ارخەولوگىيادان قول ۇزە ەلەيدى. قا- زىرگى تاڭداى جۇڭگو ۇقىمىدى ۇرى تەرەڭ قوعامدىق وزگەرىستى باىستان كەشىرۇدە، ۇرى جۇڭوشا سوتىسالىيزم- گە تاپابدى بولۇدا جانە ونى دامئۇدا ۇلى امبالىتىق چائالوق اشۇدا. ئىيزدىڭ امبالىتىق چائالوق اشۇمىز، ئسوز جوق، تارىختىڭ داۋم زاڭىدلىى نەگىزىندە قۇرىلۇق كەرەك، ئسوز جوق، تارىختىڭ دۇرىس بەتالىسىمەن ەجۇرۇ كەرەك” .
باس شۇجى شي جىنيىڭنىڭ نازارىندا ارخەولوگىيا “كە- لەلى قوعامدىق، ساياسى ۇمان الاتىن قىزمەت” .

تارىخ مادەنىيەت اړىگىلى قالاسى قۇچۇدا مادەنى سس- كەرىكىشىتەر قىزمەتكەرلەرى قازىرگە دەيىن “ئورت ئىبر” خىكايىسىن ماقتانا ايتادى.

1991 - جىلى 3 - اي، سول كەزدە قۇچۇ قالالىق پارت- كومنىڭ شۇجى مىندەتن وتەيتىنى شي جىنيىڭ مادەنى سس- كەرىكىشىتەر قىزمەتى جۇمىس باس قىزمەت ۋماجىلىس باس- قارىپ اشىپ، مادەنى سىكەرەتكىشىتەردى قورعاۋ قىزمەتنى كۇشەيتىدى تۇراقتاندىرادى، سول جىلدىڭ وزىندە قۇچۇ قالاسى 7 ناقتى ئىس بىستەرەدى. وسى 7 ناقتى سىستەن “ئوتور ئىبر” — ئىبر مەكەمە، ئىبر اترەت، ئىبر تاڭبا، ئىبر مىليون بۇان چارىققا شىقتى. بۇكىل ەل بوينىشا قالا دارەجەلى مادەنى سىكەرەتكىش- تەردى باشقارۇ مەكەمەسىن ەڭ الدىمەن قۇرىپ، ارخەولوگىيا اترەتىن قۇرىپ، قالا قۇرىلىسنا قاتىستى نىسان تۇرمىزاندا قالالىق مادەنىيەت مۇرالارېن باشقارۇ كومىتەتىنىڭ تايماجىن باسۇدى تالاپ ەتىپ، قالالىق قازىنادان ۇر جىلى ئىبر مىليون بۇان ئېولىپ، مادەنى سىكەرەتكىشىتەردى جونەدۇ قاراجاتى ەتۇدى ۇرى ونى جىل ساين اىرتىرۇدى ۇيعار- دى، ال سول كەزدە قۇچۇ قالالىسىڭە كورنەوميكالق جالبى مولشەرى 10 مىيلليارد بۇان عانا دەدى...

“ئورت ئىبر” رولىنىڭ يىگىلىگى باياندى بولدى. 1991 - جىلى 6 - ايدا قۇرىلغان قۇچۇ قالالىق ارخەولوگىيا اترەتى 30 نەشە جىلدان بەرى تالايالغان ارخەولوگىيا سالاسىندا، اسرە- سە، سۇ استى ارخەولوگىيا سالاسىندا ۇلىس قوستى. شىشا سۇ استى ارخەولوگىياسىنان تەڭىزگە تاپىپ كەتكەن “نانخاى 1 - ئو- مبرلى” كەمە ەسكى جۇرتى، پىڭتان “ۇنجايۇ 1 - ئومبرلى” كەمە ەسكى جۇرتى سىياقتى سۇ استى ارخەولوگىيالىق تەكسەرۇ، قازۇ جۇمىس باسنا دەيىن بارلىغىندا ولاردىڭ بەينەسى قالدى. مىلليون جىلدىق ادامزات تارىخى، 10 مىڭ جىلدىق ما- دەنىيەت تارىخى، بىس مىڭ نەشە جىلدىق وركەنيەت تارىخى... جۇڭخۇانلىك كوركەم باياتىق جەرى دۇنيە جۇمىزىندە بىرەن- بىر ئۇزىلس جاساماعان ۇرى مەملەكەت فورماتىياسى ارقىلى دامىپ بۇكىنگە چىككەن ۇلى وركەنيەتنى نارلىندىردى.

بايرىى گەنەتپىكزا زەرتتەۋىمەن ۇزاق ۇاقت شۇغىلداە- مان 80 - جىلداردىڭ“ تۇلەگى، ايجەل عالمى قۇ چىياۋمەي باس شۇجى شي جىنيىڭنىڭ ۇزىن جىگەرلەندىرگەنن، شا- بىتاندىرغاندىغىن ۇمئا ەلمايدى.

ول 2020 - جىلى 9 - ايدىڭ 11 - كۇنى بولاتىن، باس شۇجى شي جىنيىڭ عالمەدار اڭگىمە ۋماجىلىسنى باشقارپ اشتى. قۇ چىياۋمەي سوزگە شىغۇشلاردىڭ ئىبرى دەدى.

“مەنىڭ قىزمەتىم ادامزاتنىڭ بايرىى گەندەر جىنىتىعى ۋگىلمىن ارقاۇ ەتىپ، گەننىڭ وزگەرۇون زەرتتەۋمەن شۇغىل- دماۋ، ياقنى بايرىى DNA ارقىلى ۋئىز كىم، تەڭمىز قايدان” دەگەندى زەرتتەۋ...

“تەڭمىزدىڭ قايدان ەكەننى بىلە الدىڭىز دار ما؟” دەپ باس شۇجى شي جىنيىڭ سۇرغاندا، قۇ چىياۋمەي: “انق - قاند- ەننا جەتۇگە قۇلىشىنىپ چاتىرمىز”! - دەپ جاۋاپ قايتاردى.

باس شۇجى شي جىنيىڭنىڭ ارخەولوگىياغا كۆڭىل بۆلۈشىچىكاياسى

دەگەن ەدى.

تارىختىڭ توركىىن تاپقاندا عانا، بولاشاقتى اناعۇرلم ويداعىداي اشۇغا بولادى.
ويىدىمەن، وتە ماڭىزدى. 19 - كەزەكنى ورتالىق كومىتەت ساياسى بىۇروسىنىڭ تويتىق ۇيرەنۇندە جۇڭخۇا وركەنيەتنىڭ قاينارىن قاراستىرۇ يىجنەنەرياسىن تەرەگدەتۇ دەگەن تاقىرىپتى ورنالاستىردى، ياڭشاۋ مادەنيەتنىڭ بايقاۋى جانە جۇڭگو قازىرگى زامان ارخەولوگىيا ەلىمىنىڭ دۇنيەگە كەلۇشنىڭ 100 جىلدىعى بايلىنىسمەن حات جولداپ قۇتتىقتا- دى، جەرگىلىكتى ورىندا تەكسەرۇ جۇرگىزگەندە ارخەولوگىيا قىزمەتنىنىڭ اياق لىسىن قاداعالاپ سۇرادى... باس شۇجى شي جىنيىڭ مۇنىڭ ئبارىن جادىندان شىعارمادى.

حىناننىڭ اينياڭنىڭ باتىس سىوئۇستىك شەتىندەگى جۇانخى زەرنى قالانى كەسىپ ئىيرىلىپ اعىپ چاتىر. 90 نەشە جىلدان بەرى ۇر بۇىن ارخەولوگىيا قىزمەتكەرلەرى بۇل ارادا تارىختى ئىزدەپ، تەرەڭگە بويلاپ، كۇرەكەيىن قازىپ، بىنىشۇ ەسكى جۇرتنىڭ “ئوز بەينەسىن” اشتى.
2022 - جىلى 10 - ايدىڭ 28 - كۈنى باس شۇجى شي جىنيىڭ اينياققا بارىپ، تالايىدان بەرى اڭساعان يىنشۇي ەسكى جۇرتىندا تەكسەرۇ جۇرگىزدى.

قولا قۇرالدار، قاس تاسى بۇيىمىدارى، ساۋىت - سۇپەك جازۇى قاتارلى قازىپ لىنعان مادەنى سىكەرەتكىش- تەردى زەر سالا كورىپ، اربالار مەن اتتار شۇقىرى كورمە زالىندا شاڭ داۋىرىندەگى كولك اربالارنىڭ ناقتى زات ۇل- كىسىن جانە جول سوراپتارىن كوردى... باس شۇجى شي جىنيىڭ تەبىرەنە: “مادەنىيەت سەنىمىمىز ۇزاق تارىخىمىزدى شىن مانىندە دالدەلەي ۇدان كەلەدى، بۇل جاعىندا ارخەولوگىيا سىتەرىنىڭ ەڭبەگى زور. مادەنى سىكەرىكىش - ارخەولوگىيا قىزمەتنە ۇمان بەرۇ جانە كۇشەيتۇ كەرەك” . - دەدى.

“جۇڭگو ەرەكشەلىگىندەگى، جۇڭگو ستىلىنىدەگى، جۇڭغوشا سالاۋاتى ارخەولوگىيانى قۇلىشنا قۇرۇ كەرەك”، مەنە بۇل باس شۇجى شي جىنيىڭنىڭ ارخەولوگىيا سىتەرىمەن كۇتكەن ۇمىتى، مۇنان دا ماڭىزدىسى، جاڭا داۋىردەگى ار- خەولوگىيا قىزمەتكەرلەرنىڭ كۇرەس جۇرگىزۇ بەتالىسى
ـــــــ
جۇڭخۇا وركەنيەتنىڭ قاينارىن قاراستىرۇ يىجنەنەرياسى جۇڭخۇانىڭ بەس مىڭ جىلدان ارتىق وركەنيەت تارىخىن دا- لەلدەپ، وركەنيەتنى قوعامغا قادم تاستاۋدى تۇجىرمىداۋ- دىڭ بەلكىسى بولغان “جۇڭگو جوباسىن” ورتنا قويدى؛ كەڭىستىك بارلاۋ تەخنىكاسى، كاربون- 14 ارقىلى جىلدىى ولشەۋ، بايرىى DNA ارقىلى تالداۋ جاساۋ، يىزوتويتىق تالداۋ جاساۋ سىياقتى تەخنىكالار اناعۇرلم كەڭ قولدانلىدى؛ 8000 تۇردەن استام نەگىزگى قۇرىلىس ارخەولوگىيا قازۇ نە- سى، ئىبر سىپىرا باعالى مادەنى سىكەرەتكىشىتەردى قۇقتار- دى، قورعادى؛ سۇ استى ارخەولوگىياسى مىڭ مەتر تەرەڭ- دىكىتكى تەڭىز تۇيىنە شوكتەن بايرىى كەمەنىڭ ئىلىسىم جەلەگىن اشتى...

باس شۇجى شي جىنيىڭنىڭ نىقلاستى قامقۇرلىغىندا جۇڭگونىڭ ارخەولوگىيا سىتەرى “التىن داۋىردى” قارىسى الدى.

“ارخەولوگىيالىق دەرەكتەر مەن تارىخىي مادەنى سىكەرەتكىشىر — تارىختىڭ كۇياسى، ئسوز جوق، ويدا- عىداي قورعاۋ، ويداعىداي پايدالانۇ كەرەك”

شىلىڭگىر جازدا لياڭجۇ بايرىى قالاسى ەسكى جۇرتىن- دا سۇ سىلدىراپ اعىپ، تۇجرەگەكە بۇغىلار وكىرەدى. جاڭا عاسىردىڭ باسىندا بۇل ارانىڭ كورنىسى باشقاسا بولاتىن.

سول كەزدەگى لياڭجۇ ەسكى جۇرت رايونىىندا 30 قانشا تاس كەنى بار بولاتىن، شۇىل قاتتى، شاڭ - توزاڭ اسپانداپ جاتاتىن. ارخەولوگتار “زەڭبەرەك داۋىسى چاغمە- عان شايقاس الاڭغى سىياقتى” دەپ اشنا سىنا العان.
2003 - جىلى 7 - ايدا سول كەزدە جىجياڭ ولكەلىك پارتكومنىڭ شۇجىيى مىندەتن وتەپ جاتقان شي جىنيىڭ لياڭجۇ ەسكى جۇرتىنا بارىپ تەكسەرۇ - زەرتتەۋ جۇرگىز- دى. لياڭجۇ مۇراجايىنداى ئىبر شاعىن جىيىن زالسىندا شي جىنيىڭ لياڭجۇ مادەنىيەتن قورعاۋ حۇجاتى قىلەسنى كورىپ، جاعايدابان بەرلىگەن مالئەتتى تىڭدادى.

“لياڭجۇ ەسكى جۇرتى — جۇڭخۇانىڭ بىس مىڭ جىلدىق وركەنيەت تارىخىن ناقتى دالدەلدىتىن قاسىيەتنى جەر، تابىلا بەرمەيتىن باعالى بايلىق، ونى، ئسوز جوق، ويداعىداي قورعاۋىمىز كەرەك”! - دەپ شي جىنيىڭ كەسىپ ايتتى.

سونان كەيىن جاسىل تاۋ قالپىنا كەلىپ، ەسكى جۇرت قايتا جانداندى.

2016 - جىلى 4 ارخەولوگ باس شۇجى شي جىنيىڭگە حات جازىپ، لياڭجۇ ەسكى جۇرتىن ەرتەرەك “دۇنيە جۇزد- لىك مادەنىيەت مۇرالارى تىزىمىنە نەگىىزىۋدى” وتىنىشى ەتۇدى“ جەبەۋدى ۇمىت ەتتى. باس شۇجى “ەرتە زامان ەسكى جۇرتارىن ويداعىداي قورعاۋدى كۇشەيتىپ، ارخەو- لوگىيالىق قازۇ جۇمىستارېن ئۇنىندى تۇردە جۇيەلى جۇرگە- زىپ، جۇڭخۇا وركەنيەتنىنىڭ ۇزاق تارىخىن جانە قىمباتى قۇنىن تائۇدى ۇزدىكىسىز تەرەڭدەتۇ كەرەك” دەپ ماڭىز- دى ئۇسقاۋ بەردى.

3 جىلدان كەيىن لياڭجۇ بايرىى قالاسى ەسكى جۇرتى «دۇنيە جۇزىلىك مۇراعاتتار تىزىمىنە» نەگىزلىدى.

چىن شىجىسان سول كەزدى ەسكە لىپ بىلای دەدى: 2020 - جىلى 9 - ايدىڭ 22 - كۇنى اشلىغان وقۇ - اعارتۇ، مادەنىيەت، دەنسۇلۇق ساقتاۋ، دەنە تاربيە سالاسىنىڭ مامان- دارى، ۇاكىلدەرى اڭگىمە ماجىلىسىندە باس شۇجى شي جىنيى، سول ئىبر وتكىنى ئىستى تاغى دا اۋىزغا لىپ، “لياڭجۇدى قورعاۋدا نەگىزگى چاقتى سىكەرەۋىسىز قالىدر- دىق، بۇل ارادا ەندىكارى قۇرىلىس جۇرگىزۇگە بولمايدى”

دەگەن ەدى.

تارىختىڭ توركىىن تاپقاندا عانا، بولاشاقتى اناعۇرلم ويداعىداي اشۇغا بولادى.

باس شۇجى شي جىنيىڭ: “ارخەولوگىيالىق دەرەكتەر مەن تارىخىي مادەنى سىكەرەتكىشىر — تارىختىڭ كۇياسى، ئسوز جوق، ويداعىداي قورعاۋ، ويداعىداي پايدالانۇ كەرەك”، - دەپ اتاپ كورستىتى.
ۇزاق زاماندىق وركەنيەتنى جالغاستىرۇ استە تارىخىي كىتابتارداى سارايغان ەستەمەمەن عانا تىنبايدى. حۇاشيا- نىڭ باياتىق دالاسنا تاران ۇر.بىر جەردەگى ارخەولوگىيالىق دەرەكتەردە تارىخ پەن بولاشاقتى تىلدەستىرەتن قۇيا سىفر جاسىرىنغان، سونمەن بىرگە ەكونوميكالىق داۋم مەن ما- دەنىيەت تامىرىن جالغاستىرۇدى ئىبر تۇتاس جوسبارلاۋدىڭ تەرەڭ ويدى دا قاتىلغان.

“الدىمەن ارخەولوگىيالىق زەرتتەۋ، سوننان ونگەرمەلەۋ“ سىندى ئۇزمىز جوباسىن جانە سايكەستى ساياساتتى جاساپ، تارىخىي مادەنى جۇرناقتارى ساقتاۋى مۇمكىن بولغان جەر- لەردى زاڭ بوينىشا ارخەولوگىيالىق تەكسەرۇ، بارلاۋ، قازۇ جۇرگىزىلۇدەن لىكەرى پايدالانۇغا بولمايدى” . - دەپ باس شۇجى شي جىنيىڭ قاداپ ايتقان بولاتىن.

قۇجياننىڭ سانمىڭىندە “وڭئۇستىكتەگى جوۋكۇدۇيان” دەگەن اتى بار ۇنشوۋيان ەسكى جۇرتى بار، بۇل جەرگە قىزىغا كەلتەن ساياحاتشىلاردىڭ ايباعى ۇزىلمەيدى. بۇل ارادا 185 مىڭ جىلدىك الدىندا ەرتەدەگى ادامزات ۇسىپ - ۇنىپ تىرشىلىك كەشىرگەن سول ئىبر ۇزاق جىلدار مەستەللىككە لىنعان، سونداى - اق كەينىدە قۇجيان ولكەسىنىڭ ۇاقتىشا ولكە باىستەى مىندەتىن وتەگەن شي جىنيىڭنىڭ ەسكى جۇرتتى جانىن سالا قۇقتارغان جان تەبىرەنتەرلىك خىكايىسى دا جازىلغان.

ۇنشوۋياندا مول اك تاس بايلىعى ساقتالغاندىقتان، جەرگىلىكتى ورىنداى ئىبر بولات - تەمىر زاۋۇدى وتكىن عاسىردىڭ 70 - جىلدارىندا تائۇدان كەن قازا باساتغان. 1999 - جىلى 12 - ايدىڭ سونىندا قۇجيان ولكەلىك مادەنىيەت مەڭ- گەرەمىسى ولكەلىك ۇكەپتەك “سانمىڭ ۇنشوۋيان ەرتەدەگى تاس قۇرالدار ەداۋىرى ۇڭغىرى ەسكى جۇرتىن قورعاۋغا قا- تستى جاعدايلار جونىندەگى شۇەل مالئەتتى” تاپسىردى.

2000 - جىلى 1 - ايدىڭ 1 - كۇنى شي جىنيىڭ جولداس دەرەۋ بەكتىۋ جاسادى: سانمىڭ قالاسى ۇنشوۋيان ەرتەدە- گى تاس قۇرالدار ەداۋىرى ۇڭغىرى ەسكى جۇرتى ولكەمىز - دىڭ تارىختان بۇرىنغى ارخەولوگىيادى تۇڭغىشى رەتكى ما- ڭىزدى بايقاۋى سانالادى، سونداى - اق ەل نىشىندە ئلۇدە ئىبر كەزىنگەنن ماڭىزدى تارىختان بۇرىنغى ەسكى جۇرت، ئسوز جوق، مۇقيات، ويداعىداي قورعاۋ كەرەك.

بەكتىۋدە بىلاي دەپ باسا داپتەلىدى: ۇنشوۋيان ەر- تەدەگى تاس قۇرالدار ۇڭغىرى ەسكى جۇرتى قايتا تۇنىندا. مايتىن قىمباتى مادەنى سىكەرەتكىش بايلىعى رەتەندە، بىزگە عانا ئتان بولپ قويماي، سوغىى ۇرىپقاتىرىمىزغا دا ئتان، ارقانداي جەكەندىڭ جانە مەكەمە - ورنىنىڭ كوز الدامى نە- مەسە ۇششارا مۇددەنى كوزدەپ تۇتاس قوعامنىڭ جانە ۇر- پاقتاردىڭ مۇددەسىن بۇلدىرۇنە بولمايدى.

شى جىنيىڭ جولداسنىڭ كوڭىل بولۇنىدە بولات - تەمىر زاۋۇدى ۇنشوۋياندا كەن اشۇدى، قوپارۇدى دەرەۋ توتقاتتى، قۇجيان ولكەسىندەگى مادەنىيەت تاراۋلارى دا ەسكى جۇرت ۇڭمىرن شىكەرەلىي قازۇ، دالەلدەۋ جانە قورعاۋ قىزمەتىن ورىستەتتى.

2019 - جىلى ۇنشوۋيان مەملەكەتتىك ارخەولوگىيالىق ەسكى جۇرتى باقشاسى رەسىمى اشلىدى. سەيلەدۇ قولدانبا- سىنداى مىنا ئسوز ەسكى جۇرتى قورعاۋ ۇلەگى ماقساتىن ايفىن ۋئۇسىندىردى: “ەكولوگىيانى قالپىنا كەلتىرىپ، مادەنى سىكەرەتكىشىتەردى قورعاپ، مادەنىيەت تامىرىن جالغاستىرا- ىق... تۇنىق سۇدى، جاسىل تاۋدى، ۇڭغىردى، ورماندى، مە- كەندى، ەرتەدەگى مادەنيەتنى توغىستىرىپ ساپاقتاستىراىق” .

ارخەولوگىيالىق ەسكى جۇرتتى قورعاۋ جونىندە باس شۇجى شي جىنيىڭنىڭ ەلەۋلى جاعىن ەستە ۇستاعان تەرەڭ تولعانىسى دا، دەن قويا تۇسىنگەن نىقلاستى قامقۇرلىعى دا بار.

خاڭجۇۋ قالاسىنىڭ وڭئۇستىگىندەگى شياۋشان كول كوپىرى ەسكى جۇرتى مۇراجايىندا قازىرگە دەيىن مولشەر- مەن 8000 جىلدىق تارىخىقا يە ناۋا قايبىق مۇرالار زالسىندا ۇنىسىز توقتاپ “تۇر” . 2005 - جىلى 4 - ايدا سول كەزدە جىجياڭ ولكەلىك پارتكومنىڭ شۇجىيى مىندەتن وتەيتىن شي جىنيىڭ وسى ارعا كەلىپ تەكسەرۇ - زەرتتەۋ جۇرگىز- دى.

سول ارادا فوتو سۇرەت تىلشىلەرى ويداعىداي سۇرەتكە تارتۇداعى ەڭ وڭتايلى ورىندى تايۇ ۇشنى ەسكى جۇرتتى قورعاۋ رايونىنا اياق باسادى. مۇنى كورگەن شي جىنيىڭ جولداس توقتاي قالپ، تىلشىلەرگە قورعاۋ را- يونىنان شىغۇدى جىلى شىرايمەن ايتادى، سونداى - اق: “سۇرەتكە ئۇسىرۇ كىشكەنە ئىس، مادەنى سىكەرەتكىشىتەر- دى قورعاۋ ۇلكەن ئىس، كوپىشلىك شىعپى كەتىڭىزدەر” . - دەپ ەسكەرتەدى.

سول ورىنداىى ادامداردىڭ ئىبارى تەرەڭ تارىبىە الدى. ئىبر ىتلىشى: “كەيىن كول كوپىر ەسكى جۇرتى ۇرا- جايىنا بارغان ساين، اياغىمدى ەپپەن باسۇدى ەستەن شە- ھارمايتىن بولىدم” . - دەدى.

اياقتى “پىيەن” ياسۇ مادەنى سىكەرەتكىشىتەردى

قورعاۋ سالباغىنىڭ “ۇتر” دەگەندىكىن كورسەتەدى.

2014 - جىلى 2 - ايدا باس شۇجى شي جىنيىڭ استاننا

مۇراجايىنا بارىپ، بەيجىڭ تارىخىي مادەنىيەت كورمەسىن

ەكسكۇرىسىيالادى. ول مۇقيات تاماشالاپ، تانىستىرۇدى تىڭداي تارىختا زاتىندا بايقاندا، بولاشاقتى اناعۇرلم ويداعىداي اشۇغا بولادى.
ويىدىمەن، وتە ماڭىزدى. 19 - كەزەكنى ورتالىق كومىتەت ساياسى بىۇروسىنىڭ تويتىق ۇيرەنۇندە جۇڭخۇا وركەنيەتنىڭ قاينارىن قاراستىرۇ يىجنەنەرياسىن تەرەگدەتۇ دەگەن تاقىرىپتى ورنالاستىردى، ياڭشاۋ مادەنيەتنىڭ بايقاۋى جانە جۇڭگو قازىرگى زامان ارخەولوگىيا ەلىمىنىڭ دۇنيەگە كەلۇشنىڭ 100 جىلدىعى بايلىنىسمەن حات جولداپ قۇتتىقتا- دى، جەرگىلىكتى ورىندا تەكسەرۇ جۇرگىزگەندە ارخەولوگىيا قىزمەتنىنىڭ اياق لىسىن قاداعالاپ سۇرادى... باس شۇجى شي جىنيىڭ مۇنىڭ ئبارىن جادىندان شىعارمادى.
حىناننىڭ اينياڭنىڭ باتىس سىوئۇستىك شەتىندەگى جۇانخى زەرنى قالانى كەسىپ ئىيرىلىپ اعىپ چاتىر. 90 نەشە جىلدان بەرى ۇر بۇىن ارخەولوگىيا قىزمەتكەرلەرى بۇل ارادا تارىختى ئىزدەپ، تەرەڭگە بويلاپ، كۇرەكەيىن قازىپ، بىنىشۇ ەسكى جۇرتنىڭ “ئوز بەينەسىن” اشتى.
2022 - جىلى 10 - ايدىڭ 28 - كۈنى باس شۇجى شي جىنيىڭ اينياققا بارىپ، تالايىدان بەرى اڭساعان يىنشۇي ەسكى جۇرتىندا تەكسەرۇ جۇرگىزدى.
قولا قۇرالدار، قاس تاسى بۇيىمىدارى، ساۋىت - سۇپەك جازۇى قاتارلى قازىپ لىنعان مادەنى سىكەرەتكىش- تەردى زەر سالا كورىپ، اربالار مەن اتتار شۇقىرى كورمە زالىندا شاڭ داۋىرىندەگى كولك اربالارنىڭ ناقتى زات ۇل- كىسىن جانە جول سوراپتارىن كوردى... باس شۇجى شي جىنيىڭ تەبىرەنە: “مادەنىيەت سەنىمىمىز ۇزاق تارىخىمىزدى شىن مانىندە دالدەلەي ۇدان كەلەدى، بۇل جاعىندا ارخەولوگىيا سىتەرىنىڭ ەڭبەگى زور. مادەنى سىكەرىكىش - ارخەولوگىيا قىزمەتنە ۇمان بەرۇ جانە كۇشەيتۇ كەرەك” . - دەدى.
“جۇڭگو ەرەكشەلىگىندەگى، جۇڭگو ستىلىنىدەگى، جۇڭغوشا سالاۋاتى ارخەولوگىيانى قۇلىشنا قۇرۇ كەرەك”، مەنە بۇل باس شۇجى شي جىنيىڭنىڭ ارخەولوگىيا سىتەرىمەن كۇتكەن ۇمىتى، مۇنان دا ماڭىزدىسى، جاڭا داۋىردەگى ار- خەولوگىيا قىزمەتكەرلەرنىڭ كۇرەس جۇرگىزۇ بەتالىسى
ـــــــ
جۇڭخۇا وركەنيەتنىڭ قاينارىن قاراستىرۇ يىجنەنەرياسى جۇڭخۇانىڭ بەس مىڭ جىلدان ارتىق وركەنيەت تارىخىن دا- لەلدەپ، وركەنيەتنى قوعامغا قادم تاستاۋدى تۇجىرمىداۋ- دىڭ بەلكىسى بولغان “جۇڭگو جوباسىن” ورتنا قويدى؛ كەڭىستىك بارلاۋ تەخنىكاسى، كاربون- 14 ارقىلى جىلدىى ولشەۋ، بايرىى DNA ارقىلى تالداۋ جاساۋ، يىزوتويتىق تالداۋ جاساۋ سىياقتى تەخنىكالار اناعۇرلم كەڭ قولدانلىدى؛ 8000 تۇردەن استام نەگىزگى قۇرىلىس ارخەولوگىيا قازۇ نە- سى، ئىبر سىپىرا باعالى مادەنى سىكەرەتكىشىتەردى قۇقتار- دى، قورعادى؛ سۇ استى ارخەولوگىياسى مىڭ مەتر تەرەڭ- دىكىتكى تەڭىز تۇيىنە شوكتەن بايرىى كەمەنىڭ ئىلىسىم جەلەگىن اشتى...

تىڭداي ەجۇرىپ، ماماندارمەن پىكىر اۋدىستىرىپ تالقالا- دى.

قىمباتتى زاتىناردى ساقتاۋ مادەنى سىكەرەتكىشىتەر كورمە تۇعرىندا باس شۇجى شي جىنيىڭ سۇرەتكە ئۇسى- رىپ ابىگەر بولپ جۇرگەن تىلشىلەرگە “اباياڭمىزدار، قاعىپ كەتپەڭىزدەر” دەپ ەسكەرتتى. نىقلاسقا تولى، تەرەڭ ماذ- دەگى وسى ئسوز كوپىشلىكتى اسەرلەندىردى.

2021 - جىلى «كەزەگنە ەلىمىزدە ارخەولوگىيا قىزمەتتە- دە ەۋىپ كەلىپ وتىرغان شتاتنىڭ جانە قىزمەتكەرلەردىڭ مەيلىنىشە جەتپەسپۇ ماسەلەسى جونىندە» دەگەن ماقالا باس شۇجى شي جىنيىڭنىڭ نازارىن اۋدادى.

ماقالادا: “بولاشاقتا داۋىر